

УДК 325.54:314.7:332.012.2(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4263/2024-2-5>**Журавльов О.О.***аспірант**Міжнародного гуманітарного університету, м. Одеса***Каламан О.Б.***доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту**Міжнародного гуманітарного університету, м. Одеса***Zhuravlev Oleksii***Postgraduate Student**International Humanities University, Odesa***Kalaman Olha***Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,**Professor of the Department of Management**International Humanities University, Odesa*

ПРОБЛЕМИ МІГРАЦІЇ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ ЗАЛУЧЕННЯ, МОТИВАЦІЯ ТА МЕХАНІЗМИ УТРИМАННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

PROBLEMS OF LABOR MIGRATION DURING WARTIME IN UKRAINE: WAYS OF ATTRACTING, MOTIVATION AND MECHANISMS OF RETAINING INTERNALLY DISPLACED PERSONS

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена проблемам міграції трудових ресурсів, що виникли на території України у військовий час. Було проаналізовано ситуацію, що склалась на ринку трудових ресурсів у сучасній дійсності в Україні, та пояснені причини її виникнення. Показана частка населення, що зараз не проживає у своїх домівках, та показана її структура. Зображено проблеми внутрішньо переміщених осіб та наведено їхню позитивну характеристику, що допоможе стимулювати їхній розвиток та мотивувати до подальших здобутків на ринку праці. Виявлено фактори, що впливають на прийняття рішення внутрішньо переміщених осіб про переїзд на нове місце проживання в межах України. Розроблено, сформульовано та докладно систематизовано рекомендації для залучення, мотивації та розробки механізмів утримання внутрішньо переміщених осіб на всіх рівнях. Доведено, що внутрішньо переміщені особи є одним із найважливіших ресурсів ринку праці у воєнний час.

Ключові слова: трудові ресурси, ринок праці, міграція, механізми утримання, внутрішньо переміщені особи.

ANNOTATION

The article is devoted to the problems of labor migration that arose on the territory of Ukraine during the war years. The situation on the labor market was analyzed and the reasons for its occurrence were explained. The purpose of the article is to investigate, identify and formulate the problems of wartime labor migration in Ukraine, namely the ways of attracting, motivating and keeping internally displaced persons, which was also achieved. The conditions of existence in which a significant part of the population of Ukraine lives have been revealed. The share of the population that is not currently living in their homes is shown and its structure is shown. The circumstances faced by Ukrainians on the territory of the rf have been revealed. The issue of motivation and stimulation of the return of Ukrainian citizens from Europe was considered. The conditions of their stay in refugee status are depicted, which can be characterized as a potential danger for return. The problem of competition regarding the retention of labor resources between Ukraine and Europe is highlighted. The problems of internally displaced persons are depicted and their positive characteristics are provided, which will contribute to stimulating their development and motivation for further gains in the labor mar-

ket. Factors influencing the decision of internally displaced persons to move to a new place of residence within Ukraine are determined. Recommendations for the attraction, motivation and development of mechanisms for keeping internally displaced persons at all levels have been developed, formulated and systematized in detail. A detailed mechanism for the implementation of these recommendations is proposed. For each institution in Ukraine, tasks are defined and detailed, the fulfillment of which will allow us to hope for positive changes in the labor market. It has been proven that internally displaced persons are one of the most important labor market resources in wartime. Therefore, it is necessary to pay attention to the resources of their development and to attract all available reserves for their stimulation.

Key words: labor resources, labor market, migration, retention mechanisms, internally displaced persons.

Постановка проблеми. Війна – це обставини непереборної сили, які стосуються кожного жителя України в тій чи іншій мірі. Цей фактор здійснює колосальний вплив на економіку країни, в цілому, та на ринок праці, зокрема. Повномасштабні воєнні дії рф проти України, призвели до загибелі і травмування цивільного населення, знищення багатьох об'єктів критичної інфраструктури, масових руйнувань житла, цивільних та промислових об'єктів. Ці наслідки воєнних дій спричинили масштабну міграцію населення. Більше 6,3 млн людей були змушені залишити Україну та 5 млн осіб стали внутрішньо переміщеними особами, а 2,9 млн осіб було переміщено до рф [1]. Також значне зменшення обсягу працездатного населення на ринку праці відбулося через долучення до лав Збройних сил України, сил територіальної оборони та волонтерських організацій. Крім того, під час військових дій суттєво зросла кількість населення, що втратили роботу та отримали статус безробітного.

Важливо зазначити, що ринок праці відчуває дефіцит певних категорій трудових ресурсів, насамперед чоловіків інженерних та робочих спеціальностей, жінок з вищою освітою, а також наростає проблема виїзду дітей за кордон, де вони здобудуть середню та/або вищу освіту, подолавши мовний бар'єр, і, швидше за все, будуватимуть кар'єру за кордоном. Зважаючи на ситуацію, що склалася, на особливу увагу для дослідження заслуговують внутрішньо переміщені особи як реальний ресурс на ринку праці України. На таке твердження впливає кілька важливих характеристик зазначеної категорії людей: по-перше, вона є максимально патріотичною, оскільки обрала для переміщення інші регіони України, по-друге, здебільшого переїжджає з індустріально розвинених регіонів, по-третє, мають високий рівень освіти та практичних навичок. Подібні обставини дозволяють виявити проблему, що вимагає подальшого дослідження, щодо проблем міграції трудових ресурсів у військовий час в Україні, а саме, їхні шляхи залучення, мотивації та механізми утримання внутрішньо переміщених осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Хоча багато вчених займалися вивченням ринку праці та аналізом досвіду формування людських ресурсів у стабільних умовах розвитку українського ринку праці та досліджували його зміни під час пандемії, але на зараз виокремилась гостра недостатність досліджень, знань, інформації в умовах воєнного стану та бойових дій на території країни. Особливу увагу у своїх наукових дослідженнях питанням регулювання та розвитку ринку праці в Україні приділяють вітчизняні вчені, зокрема: В. Антонюк [2], В. Близнюк, Л. Яценко [3; 4], О. Пищуліна, К. Маркевич [5], Л. Ільч [6], В. Геєць [7], О. Литвин [8], Ю. Чалюк [9]. Аде відносно сучасні проблеми щодо змін ринку праці під час пандемії COVID-19 досліджувалися в працях Г. Гретц, П. Рестрепо, О. Сканс [10], А. Касаріко, С. Латтанціо [11]. Не дивлячись на велику кількість існуючих наукових сучасних напрацювань в цьому напрямі, існує гостра потреба в поглибленому вивченні та аналізі викликів та ризиків на ринку праці саме під час бойових дій в Україні.

Метою статті є дослідження, виокремлення та формулювання проблем міграції трудових ресурсів у військовий час в Україні, а саме, шляхів залучення, мотивації та механізмів утримання внутрішньо переміщених осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як вже було зазначено, за даними ООН, станом на кінець 2022 року 7,9 млн українських громадян були змушені залишити Україну. Найбільше українських громадян прийняли Німеччина 1,08 млн осіб та Польща 0,97 млн осіб. У рф та Білорусь переміщено понад 2,8 млн українців [1]. Європейські країни пропонують українцям прихисток, надаючи їм право на проживання, освіту, медичне забезпечення, доступ до ринків праці Європейського союзу, тобто відкривають

можливості соціальної та трудової інтеграції. Переважна кількість українських громадян, що виїхали за кордон, це жінки та діти. Причому більшість українських громадян, що виїхали за кордон, це люди працездатного віку, а саме: 18-39 років складають 58,3%, 40-65 років – 41,7% [12]. Якщо звернути увагу на питання освіти, то 83% з них мають вищу або незакінчену вищу освіту; 30% українських біженців являються висококваліфікованими фахівцями; 12% є кваліфікованими працівниками; 14% – це керівники підприємств або підрозділів, 14% являються підприємцями [13]. За даними асоціації RAU та сайту пошуку роботи Robota.ua, у 31 країні Європи 55% українців вже працюють, 9% – навчаються, 7% – зайняті доглядом за дітьми. При цьому щонайменше 43% біженців, що знаходяться у Польщі і Німеччині, не планують повертатися [14].

Важливо зазначити, що повернення з рф ускладнене низкою труднощів. Громадян України переселяють у віддалені регіони рф, такі як Сибір та Далекий Схід. При переселенні вони втрачають документи, що засвідчують особу та належність до громадянства України, і не можуть звернутися за допомогою, тому що дипломатичні установи України припинили свою роботу на території рф з початку повномасштабного вторгнення.

Але на особливу увагу заслуговує інша категорія населення, а саме – внутрішньо переміщені особи, кількість яких на кінець листопада 2022 року становила близько 5,00 млн осіб, за даними Міністерства соціальної політики України – 4,6 млн осіб [15]. Згідно даних Міністерства з питань реінтеграції внутрішньо окупованих територій України кількість осіб, які були змушені покинути місця свого проживання становить 8,0 млн осіб [16]. Дані, що наводяться у офіційних джерелах, постійно змінюються та уточнюються, чим і пояснюється їхнє суттєве відхилення, на наш погляд.

Наразі розгорнулася запекла конкуренція між країнами Європи та України за залучення та утримання трудових ресурсів з України. Тому утримання внутрішньо переміщених осіб в Україні та розробка сприятливого середовища для повернення українського населення з Європи, яке знаходиться у статусі біженців, є першочерговим завданням як для установ державного рівня щодо формування ринку праці, так і для підприємств й організацій України на своєму рівні. Саме тому, внутрішньо переміщені особи стають одним з найважливіших факторів формування та потенційно успішного розвитку ринку праці України.

Цікавим для нашого дослідження є виявлення основних факторів, що впливають на прийняття рішення внутрішньо переміщених осіб про переїзд на нове місце проживання в межах України, які можна сформулювати як:

- безпека;
- наявність роботи;
- наявність житла;
- освіта, у тому числі дитячі садочки та школи;

- родинні стосунки;
- доступна медицина;
- знання мови, релігія, традиції, звичаї.

Проведений нами аналіз існуючої в Україні ситуації дав можливість сформулювати певні рекомендації для залучення, мотивації та розробки механізмів утримання внутрішньо переміщених осіб на всіх рівнях. Таким чином, вважаємо за потрібне запропонувати наступне:

1. На національному і місцевих рівнях потрібно сконцентрувати увагу щодо регулювання деяких ключових факторів, а саме:

1.1. Безпека та освіта:

а) найближчим часом необхідно завершити всі роботи з облаштування та приведення в належний стан усіх споруд цивільного захисту у житлових, а також громадських будівлях згідно з ДБН В.2.2-5:2023 «Захисні споруди цивільного захисту» [17];

б) на рівні територіальних громад потрібно обов'язково обладнати всі дитячі заклади школи та садочки спорудами цивільного захисту. У разі неможливості обладнати укриття безпосередньо в будівлі дитячого закладу, зробити зовнішні укриття або перенести дитячі установи в інші будівлі та приміщення обладнані укриттями, об'єднати дитячі установи з організацією підвезення дітей з метою забезпечити можливість виходу батьків на роботу;

в) сформувати програми перепрофілювання і підвищення кваліфікаційного рівня робочої сили залежно від реальних потреб та запитів бізнесу в певних регіонах;

г) розробити регіональні програми перепрофілювання на самозайняті для професій таких, як програмісти, будівельні спеціальності (сантехніки, електрики, установники вікон), водії вантажівок, косметологи, перукарі, майстри манікюру тощо.

1.2. Розробити програму та заходи для релокації підприємств та бізнесу з територій розташованих у зоні бойових дій чи зоні постійних обстрілів:

а) створити перелік підприємств стратегічного значення, які підлягають обов'язковій релокації;

б) передати безоплатно або за пільговими тарифами в оренду об'єкти нерухомості державної власності для релокованих підприємств;

в) створити у західних і центральних регіонах України на базі державної власності технопарки для залучення релокованих підприємств або створення нових бізнесів та підприємств внутрішньо переміщеними особами;

г) сформувати механізм компенсації державою частини вартості орендної плати, пільгових тарифів на енергоносії для релокованих підприємств;

д) запровадити зниження ставки єдиного соціального внеску та податку з доходів фізичних осіб для внутрішньо переміщених осіб офіційно працевлаштованих в інших регіонах України;

е) розробити дієвий та простий механізм бронювання ключових працівників релокованих підприємств на час процесу релокації та активізації діяльності підприємств.

1.3. Забезпечення житлом:

а) розробити механізми компенсації державою реальної вартості оренди житлової нерухомості, залежно від поточної вартості оренди по регіонах України, для внутрішньо переміщених осіб офіційно працевлаштованих у регіонах релокації;

б) доопрацювати державні програми кредитування купівлі житла. Зокрема, вважаємо за потрібне запропонувати забезпечити фінансування програми «Надання пільгових іпотечних кредитів внутрішньо переміщеним особам» за рахунок коштів державних банків, а не за рахунок грантів одного з банків Німеччини. Що має значно збільшити кількість виданих кредитів, оскільки на 01.02.23 було видано лише 572 кредити при загальній кількості зареєстрованих кандидатів на 12.02.23 на рівні 31392 особи. Також потрібно додати до державної програми «Е-оселя» інші категорії висококваліфікованих фахівців, яких потребує ринок праці України, зокрема, програмістів, IT-фахівців, інженерів тощо.

2. На рівні підприємств та організацій також можна реалізувати наступні кроки щодо:

2.1. Облаштувати та привести у належний стан усі споруди цивільного захисту у комерційних та промислових будівлях згідно ДБН В.2.2-5:2023 [20];

2.2. Для внутрішньо переміщених осіб створити можливість поєднувати роботу з навчанням чи з додатковою роботою, залишити дітей у навчальних закладах або з іншим батьком, запропонувати внутрішньо переміщеним особам гнучкі умови праці (робота з дому, скорочений робочий день, робота не на повну ставку, робота у кілька змін тощо);

2.3. На корпоративному рівні проводити програми навчання та перекваліфікації для внутрішньо переміщених осіб.

Розроблені та запропоновані рекомендації щодо залучення, мотивації та розробки механізмів утримання внутрішньо переміщених осіб на всіх рівнях дозволить вирішити проблему ринку праці, яка стосується дефіциту певних категорій трудових ресурсів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведене дослідження дає змогу дійти висновку, що внутрішньо переміщені особи є одним із найважливіших ресурсів ринку праці у воєнний час. Залучення, мотивації та механізми утримання внутрішньо переміщених осіб громадян в Україні, облаштування внутрішньо переміщених осіб у нових місцях проживання сприятиме компенсації негативних впливів на формування в цілому ринку праці від міграції громадян України за кордон, сприятиме його стабілізації, збільшенню соціальних платежів до державного бюджету та зростанню економіки в цілому. Таким чином, мета статті, яка полягала у дослідженні, виокремленні та формулюванні проблем міграції трудових ресурсів у військовий час в Україні, а саме, шляхів залучення, мотивації та механізмів утримання внутрішньо переміщених осіб, була досягнена.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Refugees from Ukraine recorded in Europe. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 01.04.2024).
2. Антонюк В.П. Вища освіта України у системі відносин ринку праці. *Економічний вісник Донбасу*. 2015. № 2(40). С. 132–137.
3. Близнюк В.В., Яценко Л.Д. Довготривале безробіття: реалії сучасного ринку праці України. *Україна: Аспекти праці*. 2021. № 1. С. 17–26.
4. Близнюк В.В., Яценко Л.Д. Ринок праці України в умовах війни. Київ : Академ-періодика, 2021. 210 с.
5. Пищуліна О., Маркевич К. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації : аналітична записка. Київ : Razumkov centre, 2022. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf> (дата звернення: 01.04.2024).
6. Ільч Л.М. Державне регулювання взаємодії ринків праці та освіти. *Вчені записки Харківського інституту управління*. 2013. № 34. С. 363–370.
7. Геєць В.М. Структурна трансформація економіки України: тенденції, соціальні наслідки, перспективи. Київ : Логос, 2008. 245 с.
8. Литвин О. Які професії будуть потрібні після війни в Україні: опубліковано список. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/economy/yaki-profesii-budut-potribni-pislya-vijni-v-ukraini-opublikovano-spisok.htm> (дата звернення: 01.04.2024).
9. Чалюк Ю.О. Сучасні тенденції розвитку ринку праці в умовах цифровізації економіки. *Підприємництво та інновації*. 2023. № 26. С. 70–79. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/26.11>
10. Graetz G., Restrepo P., Skans O.N. Technology and the Labor Market. *Labour Economics*. 2022. No. 76. P. 102–177. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2022.102177>.
11. Casarico A., Lattanzio S. The heterogeneous effects of COVID-19 on labor market flows: evidence from administrative data. *The Journal of Economic Inequality*. 2022. Vol. 20(3). P. 537–558. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10888-021-09522-6>.
12. Дослідження гендерної специфіки вимушеної міграції з України до ЄС в умовах військового конфлікту. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/01/29/2024-Pyshchulina-EDNANNYA-SITE.pdf> (дата звернення: 01.04.2024).
13. Потапенко В., Головка А., Валецький О. та ін. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2023. 33 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.01> (дата звернення: 01.04.2024).
14. Спецпроект RAU i robota.ua: як змінився ринок праці в ритейлі з квітня 2022 по грудень 2023. URL: <https://rau.ua/povyni/specproekt-rau-i-robota-ua-2023-2/> (дата звернення: 01.04.2024).
15. Життя на паузі: наміри та перспективи українських біженців і ВПО. Регіональний звіт щодо намірів № 4. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/105661> (дата звернення: 01.04.2024).
16. Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні перевищила 8 млн людей: звідки й куди їхали найбільше. URL: <https://minre.gov.ua/2022/05/11/kilkist-vnutrishno-peremishhenyh-osib-vpo-v-ukrayini-perevyshhyla-8-mln-lyudej-zvidky-j-kudy-yihaly-najbilshhe/> (дата звернення: 01.04.2024).
17. ДБН В.2.2-5:2023 Захисні споруди цивільної оборони. Будинки і споруди. URL: <https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-390> (дата звернення: 01.04.2024).

REFERENCES:

1. Refugees from Ukraine recorded in Europe. Available at: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (accessed April 1, 2024).
2. Antonyuk V. P. (2015) Vyshha osvita Ukrainy u systemi vidnosyn rynku praci [Higher education of Ukraine in the system of labor market relations]. *Economic Herald of Donbass*, no. 2(40), pp. 132–137.
3. Bliznyuk V. V., Yatsenko L. D. (2021) Dovghotryvale bezrobittja: realiji suchasnogho rynku praci Ukrainy [Long-term unemployment: realities of the modern labor market of Ukraine]. *Ukraine: Aspects of work*, no. 1, pp. 17–26.
4. Bliznyuk V. V., Yatsenko L. D. (2021) *Rynok praci Ukrainy v umovakh vijny* [Ukraine's labor market in war conditions]. Kyiv: Akadem-Periodika. (in Ukrainian)
5. Pyshchulina O., Markevich K. (2022) *Rynok praci v umovakh vijny: osnovni tendenciji ta napriamy stabilizaciji: analitychna zapyska* [Labor market in war conditions: main trends and directions of stabilization: analytical note]. Kyiv: Razumkov centre. Available at: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf> (accessed April 1, 2024).
6. Ilych L. M. (2013) Derzhavne rehuljuvannja vzajemodiji rynkiv praci ta osvity [State regulation of the interaction of the labor and education markets]. *Scientific notes of the Kharkiv Institute of Management*, no 34, pp. 363–370.
7. Geets V. M. (2008) *Strukturna transformacija ekonomiky Ukrainy: tendenciji, socialjni naslidky, perspektyvy* [Structural transformation of the economy of Ukraine: trends, social consequences, prospects]. Kyiv: Logos. (in Ukrainian)
8. Lytvyn O. Jaki profesiji budutj potribni pislja vijny v Ukraini: opublikovano spysok [What professions will be needed after the war in Ukraine: the list has been published]. Available at: <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/economy/yaki-profesii-budut-potribni-pislya-vijni-v-ukraini-opublikovano-spisok.htm> (accessed April 1, 2024).
9. Chalyuk Y. O. (2023) Suchasni tendenciji rozvytku rynku praci v umovakh cyfrovizaciji ekonomiky [Modern trends in the development of the labor market in the conditions of digitalization of the economy]. *Entrepreneurship and innovation*, no. 26, pp. 70–79. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/26.11>
10. Graetz G., Restrepo P., Skans O. N. (2022) Technology and the Labor Market. *Labour Economics*, no. 76, pp. 102–177. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2022.102177>
11. Casarico A., Lattanzio S. (2022) The heterogeneous effects of COVID-19 on labor market flows: evidence from administrative data. *The Journal of Economic Inequality*, vol. 20(3), pp. 537–558. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10888-021-09522-6>
12. Doslidzhennja ghendernoji specyfiky vymushenoji mighraciji z Ukrainy do JeS v umovakh vijskovogho konfliktu [Study of the gender specificity of forced migration from Ukraine to the EU in conditions of military conflict]. Available at: <https://razumkov.org.ua/images/2024/01/29/2024-Pyshchulina-EDNANNYA-SITE.pdf> (accessed April 1, 2024).
13. Potapenko V., Golovka A., Valevskiy O. etc. (2023) Vplyv mighraciji na socialjno-ekonomichnu situaciju v Ukraini: analitychna dopovidj [Impact of migration on the socio-economic situation in Ukraine: analytical report]. Kyiv: NISD. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.01> (in Ukrainian)
14. Specproekt RAU i robota.ua: jak zminyvsja rynek praci v rytejlji z kvitnja 2022 po ghrudenj 2023 [RAU and robota.ua special project: how the retail labor market changed from

- April 2022 to December 2023]. Available at: <https://rau.ua/novyni/specproekt-rau-i-roboty-ua-2023-2/> (accessed April 1, 2024).
15. Zhyttja na pauzi: namiry ta perspektyvy ukrajinsjkykh bizhenciv i VPO [Life on pause: intentions and perspectives of Ukrainian refugees and IDPs]. *Regional Intent Report* No. 4. Available at: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/105661> (accessed April 1, 2024).
  16. Kiljkistj vnutrishnjo peremishhenykh osib (VPO) v Ukraini perevyshhyla 8 mln ljudej: zvidky j kudy jikhaly najbiljshe [The number of internally displaced persons (IDPs) in Ukraine has exceeded 8 million people: from where and where the most went]. Available at: <https://minre.gov.ua/2022/05/11/kilkist-vnutrishno-peremishhenykh-osib-vpo-v-ukrayini-perevyshhyla-8-mln-ljudej-zvidky-j-kudy-yihaly-najbiljshe/> (accessed April 1, 2024).
  17. DBN V.2.2-5:2023 Zakhysni sporudy cyviljnoji oborony. Budynky i sporudy [DBN V.2.2-5:2023 Protective structures of civil defense. Buildings and structures]. Available at: <https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-390> (accessed April 1, 2024).